

trati i glagolom (usp. i *nijekati* od *nije*), a onda ni to ne bi bila odčestična tvorba.

Mogli bismo reći da je odčestični pridjev *možebitni* (od njega onda dalje prilog *možebitno*) – ako polaznom smatramo česticu *možebiti* (a ne sklop *može biti*).

Odčestični prilog jest *jedvice* – no možemo ga smatati i novom pojačajnom česticom načinjenom od čestice *jedva*, a ako *jedva* smatramo prilogom, onda ni tu ne bismo imali odčestičnu tvorbu.

Od pojačajne čestice *što god* imamo imenicu *štogodacija* (bit će po uzoru na *kajgodacija*).

Ako ima još odčestičnih riječi, bit će da bi se radilo o individualnim prigodnim tvorbama. – Počesto se čestica *pa* upotrebljava na početku rečenice, i tu česticu Aničev rječnik opisuje po kontekstima, i taj o kojem sada ovdje govorim jest onaj u kojem *pa* »izriče sumnju, nepovjerenje, bojazan, nesigurnost« ili »služi da se istakne jedan rečenični dio«, a Sonjin rječnik opisuje ju veoma jednostavno: tako da ona »pojačava riječ ili rečenicu uz koju stoji«. Tako npr. učenik odgovori na jednostavno pitanje koliko je sedam puta šest, »Pa četrdeset dva.« To se prigodno opisuje glagolom *papajati* (ne *papakati*, kako bi bilo po *dadakati*; a ovako pak liči na ono *japaja*, za »ja pa ja«, i *japajajati*) i imenicom *papajanje*. – Tako eto mogu sada ovdje načiniti još odčestičnih riječi, s pretpostavkom da su polazne riječi čestice: *dedekati*, *dederkati*, *dederikati* (govoriti poticajnu česticu *de*, *ded*, *deder*), *hajdekati*, *dajkati* (govoriti *daj*).

Može se dakle zaključiti da se radi zaista o neodredivoj količini riječi načinjenih od čestica, jer se počesto moramo odlučiti hoćemo li polaznu riječ uopće smatrati česticom, i odlučiti se što čestica uopće jest.

Alemko Gluhak

O ODRAZU JATA U GRADIŠČANSKOHRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Hrvati kao narod u cjelini, uključujući domovinu i dijasporu, imaju dva službeno priznata književna jezika. Naravno, prvi od njih jest suvremeni hrvatski književni jezik koji je u službenoj uporabi u državi Hrvatskoj, zatim u Hrvata u Bosni i Hercegovini, a kao svoj materinski književni jezik prihvaća ga i glavnina hrvatske dijaspore. Drugi hrvatski književni jezik jest gradišćansko-hrvatski književni jezik. Za razliku od suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika koji je temeljen na štokavskom narječju, gradišćansko-hrvatski književni jezik većim je dijelom temeljen na čakavskom narječju. Gradišćansko-hrvatski je književni jezik priznat u austrijskoj pokrajini Gradišće kao drugi službeni jezik, pa se Hrvati te pokrajine imaju pravo njime služiti u administraciji, sudstvu i školstvu. Doduše, u praksi su ta prava znatno manja nego na papiru, ali ipak ostaje činjenica da je taj književni jezik službeno priznat. To je nastavni jezik u dvojezičnim školama, a također i u inim školama u Gradišću gdje se hrvatski poučava samo kao jedan od jezika. Uz to, to je službeni liturgijski jezik Crkve u gradišćanskim Hrvata. To je i jezik gradišćansko-hrvatskoga tiska, gradišćansko-hrvatske književnosti i gradišćansko-hrvatskoga kazališta. Zbog toga se djela napisana tim jezikom ne smatraju dijalekatnom književnošću nego književnošću na gradišćansko-hrvatskom književnom jeziku. Kao svoj književni jezik priznaju ga i zapadnomađarski Hrvati, a uglavnom i Hrvati u Slovačkoj.

U cilju normizacije toga književnoga jezika pristupilo se izradbi rječnika pa je 1982. objavljen *Nimško-gradišćansko-hr-*

vatsko-hrvatski rječnik, a 1991. godine *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*. Nakon toga, objelodanjen je 1999. g. terminološki *Pravni rječnik nimško-gradišćanskohrvatski te Pravni rječnik gradišćanskohrvatsko-nimški* autora Rudolfa Tomšića.

U okviru *Znanstvenog instituta gradišćanskih Hrvatov*, u gradu Željeznu u austrijskom Gradišću pokrenut je projekt izradbe *Gramatike gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika* u kojem sudjeluje više suradnika iz Austrije i Hrvatske. Ta će gramatika, nakon *Nimško-gradišćansko-hrvatsko-hrvatskoga rječnika* iz 1982. i *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimškoga rječnika* iz 1991. g. biti treći temeljni priručnik gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika. Pritom valja naglasiti da su se posljednjih desetljeća u tom književnom jeziku ustalila neka rješenja koja u znatnoj mjeri odstupaju od gradišćanskohrvatskih govora, tj. od gradišćansko-hrvatskih organskih idioma. Među takvim rješenjima nedvojbeno je najizraženije odstupanje pri bilježenju odraza jata. Već je više desetljeća za odraz jata u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku prihvaćen ikavsko-jekavsko-ijekavski odraz jata čija je standardiziranost službeno potvrđena primjenom u dvama spomenutim svescima rječnika gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika. Takav je odraz jata prihvaćen kao kompromis u odnosu prema hrvatskom književnom jeziku jer gradišćanskohrvatski govori ne poznaju (i)jekavski refleks jata. Uostalom, to je tek jedna od inače vrlo izraženih razlika u jezičnom sustavu suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika i sustava gradišćanskohrvatskih govora. Premda su, kao što je općenito poznato, književni jezici pojedinih naroda u pravilu umjetne tvorevine, ipak se svaki od njih glavninom temelji

na nekom organskom dijalektu, pa tako i suvremeni hrvatski književni jezik. Ta je temeljenost prepoznatljiva i u odrazu jata. Dobro je poznata činjenica da je suvremeni hrvatski književni jezik temeljen na novoštokavskim govorima s pretežito kratkim jekavskim i dugim iekavskim odrazom jata koji se bilježi troslovom *ije*. S druge strane, ikavsko-ijekavsko-jekavski odraz jata, koji je uobičajen u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, nije temeljen ni na jednom hrvatskom organskom dijalektu, ni u Hrvatskoj, a još manje u Gradišću, odnosno u gradišćanskohrvatskoj jezičnoj zajednici u cjelini. U postojećim organskim dijalektima cjelokupnoga čakavskoga narječja odraz jata je ili dosljedno ikavski, ili dosljedno ekavski, ili dosljedno jekavski, ili ikavsko-ekavski (s eventualnom diftongizacijom *e>ie*), ili se jat ostvaruje kao poseban nezamijenjeni fonem. U hrvatskim organskim dijalektima štokavskoga narječja također nema kombinacije odraza jata kakva se primjenjuje u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku. U starom istočnobosanskom dijalektu postoje četiri skupine govora glede odraza jata: ijekavsko-jekavski, ekavsko-jekavski, iekavsko-ikavski, ekavsko-ikavski. U slavonskom je dijalektu pet skupina govora glede odraza jata: ikavski, ikavsko-jekavski, ekavski, ikavsko-ekavski, ili se jat ostvaruje kao poseban nezamijenjen fonem. Od novoštokavskih dijalekata kojim govore Hrvati, jedan je dosljedno ikavski, a u drugom se kratki jat realizira slijedom *je*, dok se dugi jat izgovara kao dvoglasnik *ie* koji se najčešće bilježi troslovom *ije*. Protivno tomu, čakavski su govori u srednjem i sjevernom Gradišću ikavsko-ekavski, a u južnom ikavski, dok su štokavski gradišćanskohrvatski govori ikavski, a isto tako i hibridni štokavsko-čakavski

gradišćanskohrvatski govori. Prema tome, kombinacija ikavsko-jekavsko-ijekavskoga odraza jata ne postoji ni u hrvatskim dijalektima ni u hrvatskom književnom jeziku. Uz to valja naglasiti da će u novoj *Gramatici gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika* kao naglasna norma biti prihvaćeni naglasci ikavsko-ekavskih govora srednjega i sjevernoga Gradišća. Zato bi bilo logično da se i odraz jata preuzme iz tih govora, tj. da to bude ikavskoekavski odraz jata s dvoglasničkim ostvarajem *ie* dugoga fonema *e*. Ikavski ostvaraji odraza jata u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku zaista i jesu sukladni ikavskim ostvarajima u gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima i pri njihovoj književnoj zičnoj primjeni nema nikakvih poteškoća, npr. *bižati, cidilo, dica, dičak, dite, dite-lina, svit* itd. Potpuno je pak drukčija situacija kada se razmotri odraz jata u riječima koje u gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima, pa tako ni u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, nisu ikavizmi. Izdvojimo li npr. neke riječi koje se u glavnini govora sjevernoga i srednjega Gradišća izgovaraju *diělo (dielo), koližno i belānce (belānce)*¹, jasno je da se u prvoj i drugoj ostvaruje diftongizirani ekavski dugi jat, a u drugoj kratki ekavski odraz. Odras jata u tim primjerima različit je od odraza jata u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Premda se te riječi u spomenutim književnim jezicima ne izgovaraju isto, zbog propisane se norme moraju jednako pisa-

ti, tj. i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku te riječi valja pisati *djelo, koljeno i bjelance*. Takav je odraz jata prikladan za književni jezik temeljen na i(j)ekavskoj novoštokavici i novoštokavskim naglascima, ali nije prikladan za književni jezik temeljen na čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu i s naglascima toga dijalekta. Naglasci čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta i odraz jata koji je velikim dijelom prilagođen suvremenoj novoštokavskoj normi nisu najsretnija međusobna kombinacija. Izradba nove gramatike bila je dobra prilika da se odraz jata i naglasci u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku međusobno usklade. Na žalost, prevladala je sada već tradicionalna praksa pretjeranoga oslanjanja na suvremeni hrvatski književni jezik, a na štetu gradišćanskohrvatskoga jezičnoga sustava, jer je gramatičke sustave tih dvaju književnih jezika vrlo teško međusobno uskladiti. Pri tome se, naravno, ni pošto ne smije zaboraviti da je suvremeni hrvatski književni jezik bio, jest i treba i ubuduće biti dragocjenim izvorom novih riječi u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, posebice pri označivanju novih stvari i pojava. Za pravilno pak bilježenje normom propisanoga odraza jata u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, potrebno je dobro znati suvremeni hrvatski književni jezik u kojem se diftong ne izgovora i ne piše izvan jata, pa se zato dobro zna da se npr. imenica *zec*, koja se u gradišćanskohrvatskom izgovara *ziěc*, ne piše *zijec*, niti se broj *pet* koji se u gra-

1 Gradišćanskohrvatski dvoglasnik *ie* izgovara se približno kao dvoglasnik *ie* u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Usporedi li se izgovor gradišćanskohrvatskoga akuta / ~ / s naglascima hrvatskoga književnoga

jezika, najviše je sličnosti s dugouzlaznim naglaskom, ali uz bitnu razliku što uzlaznost akuta nije pravocrtna nego je riječ o naglasku čija se intonacija nakon početnoga uzlaza spušta pa opet uzlazi.

dišćanskohrvatskom izgovara *piêt*, piše *pijet*. Međutim, oni gradišćanskohrvatski pisci, koji ne znaju dobro suvremeni hrvatski književni jezik, mogu pri bilježenju odraza jata u svom gradišćanskohrvatskom književnom jeziku imati velikih poteškoća. To se posebice odnosi na neke gradišćanskohrvatske pisce izvan Austrije. Tako je na primjer gradišćanskohrvatski književnik Ivan Horvat, koji je rodom iz Židana u zapadnoj Mađarskoj, 1996. g. objavio u zapadnomađarskom gradu Sambotelu knjigu pripovjedaka *A répcé mente meséi és mondái* koja sadrži 28 kratkih pripovjedaka gradišćanskih Hrvata iz zapadnomađarskih sela Židana, Prisike i Plajgora. U tim djelima bilježi riječi *tijetac*, *prokljieti*, *sijelski*, *odvijezla*, *vičijernja*, *zijec*, *pinijez*, *žijep*² itd. Naime, Horvat je svaki dugi dvoglas *ie* zabilježio slijedom *ije*, jer se dvoglas *ie* koji potječe od jata (npr. *sieno*, *tielo*) u gradišćanskohrvatskom jednako izgovara kao i svaki drugi dvoglas *ie* koji ne potječe od jata (npr. *piet*, *mieso*).

S druge strane, u gradišćanskohrvatskom su književnom jeziku ijekavizirane i poneke riječi koje nisu ijekavizmi u suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Takva je npr. gradišćanskohrvatska književnojezična riječ *črijeda* u značenju 'stado, krdo', koja se u gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima ostvaruje kao *črieda* i rjeđe *čreda*, tj. bez diftongizacije *e > ie*. U inim se hrvatskim govorima susreću potvrde *čreda* ili *črida*. Taj podatak navodi i Petar Skok u svom Etimologijskom rječniku, uz napomenu da je ijekav-

vizam *črijeda* "iskonstruiran jekavski oblik koji nije potvrđen u narodnom govoru" (sv. 1, Zagreb 1971., str. 337). S tim je podatkom u skladu i natuknica *čreda* koja je kao zastarjelica navedena u hrvatsko-talijanskom rječniku Mirka Deanovića i Josipa Jerneja iz 1982. g. U Rječniku Matice hrvatske i Matice srpske iz 1967. g. također je navedena samo ekavska realizacija *čreda* kao zastarjelica. Ekavizam bilježi i Vladimir Anić u svom Rječniku hrvatskoga jezika iz 1998. Za razliku od prethodno navedenih autora, Anić daje prednost obliku srednjega roda *čredo*, a oblik ženskoga roda navodi tek na drugom mjestu, upozoravajući da su oba ostvaraja zastarjelice. Bitno je pak ovom prigodom naglasiti da ni taj autor ne navodi ijekavizirane ostvaraje. Navedene potvrde pokazuju da ta riječ u suvremenom hrvatskom književnom jeziku ima ekavski odraz jata, dok se u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku bilježi ijekavski odraz kojega je već P. Skok smatrao "iskonstruiranim" i tuđim utjecajem na hrvatski jezik. Zbog svega navedenoga, jasno je da kad se radi o pravilnom pisanju odraza jata u toj riječi u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku, ne pomaže poznavanje suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika. Zato bi, nakon dovršetka izradbe gramatike gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika, valjalo što prije pristupiti izradbi gradišćanskohrvatskoga pravopisa, s posebnim osvrtom na riječi u kojima se izgovara dvoglasnik *ie*.

Sanja Vulić

2 Te se riječi u gradišćanskohrvatskim govorima navedenih sela najčešće izgovaraju *tiétac* ('tetak' i 'stariji muškarac općenito'), *proklēiti* ('prokleti'), *sīl-*

ski ('seoski'), *odviēzla* ('odvezla'), *vičīernja* ('večernja'), *žīēp* ('molitva u crkvi'), *ziēc* ('zec'), *pinīēz* ('G mn. novaca'), *žīēp* 'džep'.